

Výhrada vo svedomí v médiách

Môže sa náboženské poslanstvo účinne transformovať v mediálnom komunikačnom procese?

Conscientious Objection in the Media

Is it Possible for the Religious Message to Transform in the Media Communication Process Effectively?

Abstrakt

Príspevok prináša výsek z výskumného projektu zameraného na tému vhodnosti mediálneho jazyka na prenášanie náboženských posolstiev. Zameriava sa na obsahovú analýzu mediálneho spracovania témy výhrady vo svedomí. Používa metódu sledovania tematických rámcov a sledovania zdieľaných ideí (*topoi*). Autorka určila kľúčové posolstvá a zdieľané idey použité pri sekulárnom a náboženskom spracovaní tých istých tém a pokúsila sa sformulovať odporúčania na účinné komunikovanie náboženského postoja k výhrade vo svedomí cez médiá.

Kľúčové slová

Náboženstvo, médiá, výhrada vo svedomí, ideológia.

Summary

The study offers a segment of the research project about the media language applicability to communicate religious messages. It aims to a content analysis of the media manipulation with the topic of conscientious objection. It uses a method of tracing frames and common ideas (topoi). The author denominated key messages and common ideas used by secular and religion processing of the same topics and tried to formulate some suggestions for effective media communication of religious attitude towards the conscientious objection.

Key words

Religion, media, conscientious objection, ideology.

* * *

Možno náboženské posolstvá¹ prenášať mediálnym komunikačným kanálom? Ak sa o to usilujeme, ako to dopadne? Ako procesy tohto prenosu fungujú v slovenskej realite? Ktoré z deformácií posolstva nevyhnutne vyplývajú z prirodzených charakteristík prenosového kanála (masových médií) a ktoré sú „navyše“ – a za istých okolností by nemuseli byť? Takéto otázky stoja v pozadí výskumu Katedry žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, ktorý nesie názov Vhodnosť mediálneho jazyka na prenášanie náboženských obsahov.² Členovia výskumného tímu sa metódami obsahovej analýzy a skupinových

¹ Posolstvo je pojem so širokým významom a v tomto prípade sa aj chápe široko – ako myšlienka, idea, ba do istej miery takmer svetonáhľad. Teda zďaleka nie iba fakt, informácia.

² Téma nadväzuje na staršie výskumy a práce, z ktorých vyplynula ako nový výskumný problém týkajúci sa koexistencie médií a náboženstva. Pozri napr.: GAZDA, Imrich: *Sociálna náuka cirkvi a jej prezentácia v slovenských printových médiách* [dizertačná práca]. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2009; RONČÁKOVÁ, Terézia: *Prienik náboženského a publicistického štýlu I. Keď chce cirkev hovoriť mediálnym jazykom*. Ružomberok : FF KU v Ružomberku, 2009, 180 s.; RONČÁKOVÁ, Terézia: *Prienik náboženského a*

rozhovorov zameriavajú na komunikačný kanál, komunikačný kód, vonkajšie vplyvy – ako prvky prenosového procesu – a na samotné posolstvo. Na jeho skúmanie zvolili prispôsobenú metódu sledovania tematických rámcov (*frames*) a metódu sledovania spoločných, zdieľaných³ ideí (*topoi*). Na tomto mieste predstavíme niektoré pozoruhodné výsledky na malom výseku výskumnej vzorky, a to novinárskych materiáloch venovaných téme výhrady vo svedomí.

K metodológii

Frames (rámce) sa chápu ako určité „aspekty udalostí a vecí a ich prepájanie tak, aby sa podporila určitá interpretácia, hodnotenie a/alebo riešenie“⁴. Podľa R. Entmana majú *frames* štyri funkcie. Definujú problém, ponúkajú interpretáciu príčin, obsahujú morálny postoj k problému a sľubujú riešenie, nápravu alebo smer potrebnej reakcie.⁵ Nepredstavujú teda len tematické rámce, ale siahajú až ku koreňom tematickej selekcie, zdôvodňujú ju, ba v určitých prípadoch sa dá hovoriť aj o apeli na spoločné, zdieľané presvedčenia. Tak poňal *frames* napr. D. Contreras⁶, keď prezentuje určité „frázy“, na ktorých sa zakladá *framing* udalostí spojených s cirkvou. Niektoré sú pozitívne – cirkev ako užitočná sociálna inštitúcia, cirkev ako duchovná skutočnosť usilujúca sa nasledovať svojho Zakladateľa –, niektoré negatívne – cirkev neverná svojmu učeniu, cirkev ako nepriateľka pokroku, demokracie, tolerance – a niektoré neutrálne – cirkev ako inštitúcia s určitou spoločenskou váhou, ktorej treba prikladať význam.

Keď sme výskumnú paradigmu rámcovania (*framing*) aplikovali na skúmanie prenosu náboženských posolstiev mediálnym jazykom, sústredili sme sa na samotné posolstvo textu. Znamená to, že sme pri každom texte stručne vyjadrili jeho základnú myšlienku (v niektorých prípadoch viacero základných myšlienok), niečo, čo ostáva v príjemcovi ako dojem, ako pamäťová stopa.

Na to priamo nadviazalo hľadanie tzv. *topoi*, teda cesta ešte hlbšie – k viac alebo menej podvedomým príčinám toho, že myšlienka nájde u príjemcu odozvu, že bude prijatá, že osloví a dostane príležitosť pôsobiť, formovať. *Topoi* sme charakterizovali ako „argumentačné schémy“. Vychádzajú z dedičstva starej rétoriky, kde sa nazývali aj *loci*, do súčasnej angličtiny prekladané ako *common places*, teda určité „spoločné miesta“. D. Walton, C. Reed a F. Macagno konštatujú oživenie klasického dedičstva, opisujú opätovný návrat nových argumentačných štúdií k nemu a vznik novej disciplíny, pričom zdôrazňujú, že niektoré *topoi* „sú založené na logicko-sémantických charakteristikách a sú nevyhnutne pravdivé; iné sú len možné“⁷. Podstatné je však, že sú to ony, čo umožňuje akýkoľvek

publicistického štýlu II. Ako cirkev hovorí mediálnym jazykom. Ružomberok : FF KU v Ružomberku, 2009, 208 s.

³ Výraz zdieľaný je v aktuálnej slovenčine nespisovný, označuje sa za bohemizmus, prípadne germanizmus (ak berieme do úvahy dlhší úsek etymologického vývoja). Už v r. 2003 sa však za jeho návrat medzi spisovné slová v prípade odbornej terminológie vyslovil J. Horecký (porov.: HORECKÝ, Zdeľovať – zdieľať Ján.: In: *Slovenská reč*, roč. 68, 2003, č. 4, s. 256 – 257). Autorka zastáva názor, že súčasná komunikačná situácia si vyžaduje jeho obnovené používanie aj mimo odbornej terminológie. Práve v danej situácii – na vyjadrenie súhlasu, stotožnenia sa s niečím – ho považuje za nenahraditeľné.

⁴ ENTMAN, R.: *Projections of Power: Framing News, Public Opinion and US Foreign Policy*. Chicago : University of Chicago Press, 2004, s. 5

⁵ Porov. aj: ENTMAN, R.: Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. In: *Journal of Communication*, roč. 43, r. 1993, č. 4, s. 51– 58.

⁶ CONTRERAS, Diego: “Framing” e “news values” nell’informazione sulla Chiesa cattolica. In: *Direzione strategica della comunicazione della Chiesa*. Ed. Juan Manuel Mora, Diego Contreras, Marc Carroggio. Rome : Edusc, 2007, s. 126 – 128.

⁷ WALTON, Douglas – REED, Christopher – MACAGNO, Fabrizio: *Argumentation Schemes*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 307.

verejný diskurz. „*Topoi, loci* alebo *common places* pomáhajú posudzovať ľudské kvality, postoje a politické i spoločenské správanie. Preto ponúkajú morálne zásady, ktoré umožňujú kriticky skúmať a chápať podstatu mnohých novinových článkov. Sú prítomné v spravodajstve aj v masovej beletrii, nesmú sa však objaviť, kým ešte spoločenské morálne hodnoty podliehajú zmene alebo sa o nich diskutuje.“⁸ Podľa N. Gonzáleza Gaitana umožňujú *topoi* stavať premisy považované za samozrejmé, o ktorých sa nediskutuje a vďaka ktorým dochádza k spoločnému chápaniu významov čiastkových diskurzov, bez ohľadu na to, či publikum s pisateľovým názorom (predpokladaným alebo explicitným) súhlasí, alebo nesúhlasí.

Keď sme teda hľadali *topoi* jednotlivých posolstiev, pýtali sme sa: Na aké presvedčenie príjemcu text apeluje, prečo je dôveryhodný, oslovujúci, prijímaný ako pravdivý a správny? Dostali sme sa tak k určitým hodnotám dôležitým pre súčasnú spoločnosť, prirodzeným aj kultúrnym, ktoré sme pomenovali, usporiadali do klasifikačných kategórií a následne interpretovali. Zvolili sme teda kvalitatívny prístup so subjektívnym vkladom, ktorý je mu prirodzený.

Z celkovej výskumnej vzorky 261 článkov zozbieraných zo slovenských denníkov, týždenníkov a tlačových agentúr a rozdelených do ôsmich tém sme v tejto časti analyzovali 200 článkov, a to z tematických kategórií návšteva pápeža Benedikta XVI. v Rakúsku, návšteva pápeža Benedikta XVI. v USA, pastierske listy slovenských biskupov, sexuálna výchova a výhrada vo svedomí. V tomto článku predstavujeme výsek zistení na vzorke pastierskych listov.

Vzhľadom na kulminačné body témy výhrady vo svedomí tvorili výskumnú vzorku texty z rokov 2006 a 2007, ale aj materiály z konca roku 2005. Materiálov z cirkevných médií bolo 12, materiálov zo sekulárnych médií 20. Medzi cirkevné médiá sa po rešerši dostali Katolícke noviny a Tlačová kancelária Konferencie biskupov Slovenska; medzi sekulárnymi boli denníky Nový Čas, SME a Pravda a agentúry TASR a SITA.

Cirkevné médiá	Sekulárne médiá	Spolu
12	20	32

Názov média	Počet textov
Katolícke noviny	8
TK KBS	6
Nový Čas	6
SME	5
Pravda	7
TASR	1
SITA	1

Hodnotiaci vektor

Pri rozlišovaní posolstva a jeho ideového základu zohráva dôležitú úlohu celkové pozitívne alebo negatívne vyznenie textu. To bola preto prvá charakteristika, ktorú sme si pri analýze jednotlivých článkov všimli. Pred tým, ako texty podrobíme hĺbkovému skúmaniu podľa *frames* a *topoi*, štatisticky zhrnieme tento ukazovateľ.

⁸ GONZÁLEZ GAITANO, Norberto: *Public and published views on the Catholic Church before and after Benedict XVI trip to the US*. Odprednášané na hosťovskej prednáške na Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity 25. marca 2009.

Téma výhrady vo svedomí sa v slovenských médiách najbohatšie rozvinula v súvislosti s vládnu krízou vo februári 2006, keď sa Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) pokúsilo na sklonku koaličného vládnutia so Slovenskou demokratickou a kresťanskou úniou (SDKÚ) a Stranou maďarskej koalície (SMK) primäť partnerov k dodržaniu programového záväzku uzavrieť so Svätou stolicou čiastkovú zmluvu o výhrade vo svedomí. Pre začínajúce sa predvolebné taktizovanie a hru o liberálneho voliča sa však zo zdanlivo samozrejmej záležitosti stal ostrý politický súboj, ktorý sa skončil neprijatím zmluvy a predčasným rozpadom vlády.⁹ Okrem toho sa téma sporadicky objavovala aj pri iných príležitostiach, napr. v auguste 2006, po vzniku novej (ľavicovej) vlády strany Smer a jej partnerov Slovenskej národnej strany (SNS) a Hnutia za demokratické Slovensko (HZDS), keď KDH prezentovalo tému výhrady vo svedomí ako naďalej dôležitú vo svojej agende, prípadne, keď podpredseda vlády Dušan Čaplovič nahneval cirkev vyhláseniami o údajnej dohode vlády a cirkvi na neotváraní témy svedomia za prísľub neotvárania témy homosexuálnych zväzkov. V auguste 2007 rezonovala téma svedomia v súvislosti s Národným programom ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia, ktorým chcel minister zdravotníctva Ivan Valentovič prinútiť všetky nemocnice okrem cirkevných vykonávať interrupcie, čím by obmedzil právo niektorých lekárov na výhradu vo svedomí. V septembri 2007 prijal vo Vatikáne poverovacie listiny z rúk pápeža Benedikta XVI. nový veľvyslanec pri Svätej stolici Jozef Dravecký, pričom si vypočul aj diplomatický výrok Svätého Otca o nádeji na prijatie rozpracovanej zmluvy. Okrem týchto aktualizáčnych momentov si médiá našli vlastné príležitosti na rozoberanie pre ne zaujímavej a lukratívnej témy.

Celkovo sme teda skúmali materiály v rozmedzí 18. novembra 2005 – 13. septembra 2007:

	pozitívne	negatívne	neutrálne	spolu
sekulárne	6	12	2	20
náboženské	12	-	-	12
spolu				32

Rozdiel medzi sekulárnymi a náboženskými médiami je prirodzený a očakávaný, najmä vzhľadom na to, že náboženské fungujú skôr ako servisné služby cirkvi a jej inštitúcií a materiály, ktoré publikujú, často vôbec nemajú žurnalistické spracovanie (ostávajú pri uverejňovaní vyhlásení, listov, kázni, komuniké, programov a pod.). Materiály uverejnené v náboženských médiách môžeme teda zväčša považovať za „surové“ posolstvo v jeho pôvodnej podobe a až na materiáloch publikovaných v sekulárnych médiách môžeme skúmať ich transformáciu po prechode žurnalistickým komunikačným kanálom. Samozrejme, aj náboženské médiá priniesli niekoľko komentárov a správ, čomu sa budeme podrobnejšie venovať neskôr.

Orientácia materiálov v náboženských médiách je vzhľadom na uvedené jednoznačne pozitívna. Orientácia materiálov v sekulárnych médiách kolíše, avšak s jednoznačnou prevahou negatívnych hodnotení. Tento výrazný rozdiel svedčí o podstatnom posune obsahu náboženského posolstva pri prechode mediálnym komunikačným procesom. Náboženský komunikátor ho vysiela ako pozitívne, ale k príjemcovi sa dostáva ako negatívne. Potvrďuje sa teda dôležitosť našej výskumnej otázky, či sú médiá vôbec schopné prenášať náboženské posolstvo v jeho nezdeformovanej kvalite – a za akých podmienok, okolností.

⁹ Cirkev intenzívne vstupovala do spoločenskej diskusie ako obhajkyňa svedomia i práva na jeho výhradu, avšak vo vyhrotenej situácii politických nezhôd sa čiastočne stiahla, aby rozklad nepodporila, čo jej neskôr kresťanskí demokrati vyčítali ako zradu, ústup z boja a politické chameleónstvo.

Za pripomenutie stojí rozdiel medzi sekulárnymi spravodajskými a publicistickými materiálmi, teda v danej situácii medzi správami a komentármi. Pozitívnu orientáciu mali takmer výlučne správy prevzaté agentúrami z cirkevného servisu (najmä z Tlačovej kancelárie KBS). Vlastné správy a komentáre jednotlivých sekulárnych médií nadobúdali skôr negatívnu konotáciu.

Dôležité je tiež všimnúť si úlohu, akú zohráva téma. Téma výhrady vo svedomí nesie určité „posolstvo“, čiže obsahuje určitý morálny alebo všeobecnejší duchovný odkaz a vyžaduje si zaujatie stanoviska. Zdá sa, že takéto témy dostávajú negatívnejšie zafarbenie ako „suché“ spravodajské témy, kde ide len o informáciu o nejakej udalosti alebo aktivite súvisiacej s cirkvou či náboženstvom. Potvrdzuje to aj porovnanie našich výsledkov s výsledkami výskumu Matúša Demka spracovaného v januári 2008 pre blog Gabriela Šípoša *Slovak Press Watch*¹⁰. Výskum zahŕňal dva ročníky (2006 a 2007) mediálnych výstupov dvoch denníkov a dvoch televízií s určitým vzťahom ku Katolíckej cirkvi a jeho výsledky boli badateľne pozitívnejšie:

Médium	SME		Pravda		STV		Markíza	
Rok	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Pozitívne (%)	16,4	4,1	17,0	16,2	19,5	6,9	15,6	12,5
Neutrálne (%)	57,5	67,3	57,6	43,2	78,0	79,2	71,9	56,3
Negatívne (%)	26,1	28,6	25,4	40,6	2,5	13,8	12,5	31,2

Zreteľný posun smerom k negatívnemu vnímaniu správ v roku 2007 oproti roku 2006 zdôvodňuje M. Demko kauzou arcibiskupa Jána Sokola (ŠtB a vyjadrenia o politikovi a kňazovi Jozefovi Tisovi) a čiastočne aj vyjadreniami riaditeľa poľského katolíckeho *Rádia Maryja* považovanými za antisemitské a veľkými súdnymi spormi Losangeleskej diecézy s obeťami sexuálneho zneužívania. Prevala negatívnych príspevkov nad pozitívnymi je síce zrejmá (v roku 2007 možno dokonca hovoriť o násobkoch negatívnych oproti pozitívnym). V každom prípade však „podľa prieskumu platí, že dominantným charakterom príspevkov o Rímskokatolíckej cirkvi je neutralita. STV, Markíza aj denník SME majú viac než polovicu neutrálnych príspevkov o cirkvi. Verejnoprávna STV to číslo ťahá dokonca k 80 percentám. A aj vo štvrtom sledovanom médiu, *Pravde*, je, i keď tesne, stále najpravdepodobnejšie, že ak sa v denníku objaví článok o Katolíckej cirkvi, bude mať neutrálne vyznenie.“¹¹

V našom výskume sa pomer neutrálnych príspevkov výrazne znížil, za čo môže spomenutá orientácia na posolstvo a na postoj k nemu, jeho spracovanie a prípadný posun, deformáciu.

Posolstvo

Cirkevné médiá

Keďže išlo o ideologicky konfliktnú tému, cirkevné médiá sa chopili najmä apologetickej úlohy odpovedať na vonkajšie útoky a brániť náboženské pozície. Ich základnými posolstvami sa pritom stali dôraz na vzťah svedomia a ľudskej i občianskej slobody, vysvetľovanie prirodzenosti svedomia daného každému Bohom, tradičná obhajoba posvätnosti ľudského života, zdôrazňovanie spravodlivosti zmluvy o výhrade (v protiklade k sekulárnym tvrdeniam o jej diskriminačnom pôsobení), obhajovanie kvality a potrebnosti

¹⁰ DEMKO, Matúš: *Obraz Katolíckej cirkvi v slovenských médiách je zväčša neutrálny*. Dostupné na: <http://spw.blog.sme.sk>, 17. januára 2008.

¹¹ Tamtiež.

zmluvy, odmietanie politizácie témy a vo veľkej miere kritické reagovanie na liberálny krik, zlomyseľnosť a nevedomosť, pričom nechýbali silné emócie.

Identifikovali sme teda tieto základné kategórie posolstiev zaznievajúcich v cirkevných médiách:

1. **Spojitosť svedomia a slobody.**
2. **Svedomie je prirodzené, nie získané.**
3. **Posvätnosť ľudského života.**
4. **Zmluva nediskriminuje.**
5. **Zmluva je potrebná, má podporu.**
6. **Negatívne stanovisko odborníkov EÚ k zmluve nie je veľmi dôležité.**
7. **Politické interpretácie sú účelové, nemalo by sa politizovať.**
8. **Konflikt: liberáli, médiá, nevedomosť, zlomyseľnosť...**
9. **Emócie...**¹²

Apel na slobodu svedomia a slobodu vôbec (sloboda svedomia ako základný predpoklad občianskej slobody a demokratického usporiadania) patril medzi podstatné argumentačné línie v náboženskej komunikácii na danú tému. Jej nositelia zdôrazňovali základnú štruktúru ľudskej osoby, jej nevyhnutnú zodpovednosť za konanie podľa svedomia a snažili sa zdôvodniť, že výhrada = sloboda a že aj demokracia je možná iba vďaka svedomiu, lebo ono umožňuje slobodné rozhodovanie sa, poriadok a zákon. Pustili sa tak do veľmi náročnej úlohy zrozumiteľnej vysvetliť vzťah medzi slobodou a svedomím, pričom sa nevyhli premisám o Božom zákone a jeho primáte nad štátom. Dostávali sa pritom do sféry, kde opačne nastavené uši prestávajú počúvať, čo je jedno z najzradnejších úskalí náboženskej komunikácie vo verejnej sfére vôbec.

Ešte výraznejšie sa tento zádrh prejavoval pri snahe oponovať sekulárnym posolstvám o získanom, kultúrnom charaktere svedomia. Náboženský komunikátori sa usilovali zdôvodniť, že svedomie je prirodzené, dané každému človeku. Nevyhnutne však pritom narážali na argument božského pôvodu svedomia – a vysvetliť neveriacemu príjemcovi, že to, čo je od Boha, je prirodzené, resp. naopak, je úloha takmer nemožná. Môžeme teda hovoriť o dosiahnutí určitej hranice náboženskej komunikácie, keď sa náboženský komunikátor dostáva pred otázku, ako hovoriť zrozumiteľne k publiku naladenému na inú frekvenciu, resp. či a nakoľko je možné preladiť sa na jeho frekvenciu. V takých prípadoch sa ako riešenie ukazuje uspokojenie sa s úlohou „rozsievača“ známeho z biblického podobenstva o zrne a rozličných typoch pôdy¹³, keď komunikátor ponúka svoje posolstvo, ale za výsledok nenesie zodpovednosť. Naopak, tú nesie príjemca.

Keďže sa téma výhrady vo svedomí najčastejšie spája s možnosťou lekárov odmietnuť vykonávanie umelých ukončení tehotenstva, medzi najfrekventovanejšie argumenty patril dôraz na posvätnosť ľudského života, ktorý sa začína počatím a končí sa prirodzenou smrťou, čo zahŕňa aj akékoľvek manipulácie s embryami (umelé oplodnenia a rôzne formy vedeckého výskumu z náboženského hľadiska neprijateľné). Tieto argumenty sú dôležité pre tých, ktorí s nimi súhlasia – v takom prípade je komunikácia jednoduchá, lebo stačí poukázať na rozpor s týmto základným princípom a argument účinne pôsobí. Znova však narážame na bariéru komunikačnej neschopnosti v prípade, keď komunikátor a komunikant túto základnú ideovú líniu nezdediajú.

V sekulárnom mediálnom prostredí patril medzi najčastejšie posolstvá apel na diskriminačný charakter zmluvy o výhrade vo svedomí: zvýhodňuje veriacich, a teda pôsobí

¹² Vymenované kategórie vyplynuli z autorského výskumu; to isté platí aj o ostatných kategóriách uvádzaných v ďalšom texte.

¹³ Porov.: Mt 13, 3 – 9.

proti ostatným. Cirkevné médiá preto zdôrazňovali, že zmluva je spravodlivá a nikoho nediskriminuje. Treba však konštatovať, že pritom nevyužili možnosť presvedčivo zdôvodniť pozitívny vzťah výhrady vo svedomí aj k neveriacim občanom, ale obmedzili sa na argument, že sa neodvoláva iba na Magistérium Katolíckej cirkvi, ale aj na vieroučné zásady ostatných kresťanských cirkví a náboženských spoločností na Slovensku. Čo je pre neveriaceho príjemcu nedostatočné.

Ako jedno zo základných posolstiev cirkevných médií zaznievalo tvrdenie o kvalite a potrebnosti zmluvy, o jej prospešnosti pre všetkých a o podpore, ktorú má medzi občanmi. Do tejto kategórie môžeme zahrnúť aj reakciu na analýzu odborníkov Európskej únie, ktorí voči zmluve Slovenska so Svätou stolicou vyslovili výhrady, cirkevné médiá ich však prezentovali ako málo závažné a závažné. Na opačnej strane sa objavovali, prirodzene, úplne opačné argumenty (zmluva je zlá, nepotrebná, nemá podporu ľudí, vyjadrujú sa proti nej kvalifikovaní medzinárodní odborníci). Môžeme teda hovoriť o určitej forme propagandy a manipulácie na oboch stranách, keď každý zdôrazňuje svoju stránku pravdy. V súvislosti s cirkevnými médiami a všeobecne náboženskou mediálnou komunikáciou to môže znamenať absenciu argumentácie v prospech tvrdení, ktoré „sa majú“ prijať.

Cirkevné médiá negatívne vnímali politický charakter diskusie o výhrade vo svedomí, prezentovali ho ako zneužitie témy a protestovali proti jej politizovaniu. Hovorca KBS Jozef Kováčik sa dokonca v komentári pre *Katolícke noviny*¹⁴ pokúsil poukázať na účelové spájanie témy s rozhodovaním Ústavného súdu o interrupciách, pričom jeho text vyznel ako dôkaz komplotu temných síl proti základným pilierom Božieho poriadku. Zámerne to formulujeme s určitou hyperbolou, aby sme zdôraznili potrebu odhaľovať a pomenúvať politické hry, ale robiť to vecne, neoslabovať argumentačný účinok tézami pochádzajúcimi z iného argumentačného kontextu a pre protistranu neprijateľnými (nech sú akokoľvek pravdivé a opodstatnené).

Už sme spomenuli výrazný apologetický charakter cirkevných mediálnych materiálov spojený s konfliktným vymedzovaním sa voči protistrane. Zaznievalo, že odporcovia zmluvy šíria bludy, médiá kreslia strašiakov, okliešťujú a dezinterpretujú argumenty, sú zaujaté. Liberáli vykrikujú, lebo sú zaujatí proti cirkvi, sú nevedomí a zlomyseľní, zamorili verejný priestor, takže objektívna diskusia už nie je možná... Samozrejme, tieto postoje mali reálny základ a boli úplne prirodzené v situácii, keď protistrana používala zbrane rovnakého a ťažšieho kalibru, miestami však pôsobili ako bezmocné výkriky, zbytočne preemocionalizované. Aj v takýchto prípadoch je dôležité nestrácať zo zreteľa vecnú argumentáciu.

Tá legitímne ustupuje do úzadia v určitých žánrových typoch, kde emócie zámerne zohrávajú podstatnú úlohu. S príkladom takého textu a takého posolstva sme sa stretli v jedinom, ale pozitívnom prípade, keď autor publicistického príspevku opísal v súvislosti s potenciálnym zavedením povinnosti na vykonávanie interrupcií v každej nemocnici osobnú skúsenosť s postojom lekára pri postielke zomierajúceho predčasne narodeného bábätko. Dojemný príklad účinkoval presne podľa pravidla *verba movent, exempla trahunt* a môžeme ho prezentovať ako ďalšiu z možných účinných ciest šírenia náboženského posolstva mediálnym spôsobom.

Sekulárne médiá

Sekulárne médiá boli vo svojich posolstvách pestrejšie než cirkevné, pretože dávali priestor pozitívnym aj negatívnym materiálom.

Rozlíšili sme tieto základné skupiny posolstiev:

¹⁴ KOVÁČIK, Jozef: Zdrap papiera a politický kapitál. In: *Katolícke noviny*, roč. 122, r. 2007, č. 36, s. 3.

1. **Pozitívny pohľad na potrebu svedomia a výhrady.**
2. **Individuálny charakter svedomia, cirkev nemá nanucovať svoje pravidlá.**
3. **Zmluva zvýhodňuje katolíkov a obmedzuje práva ostatných.**
4. **Katolícka apológia: zmluva nediskriminuje.**
5. **Apel na prirodzený zákon, moralizátorsky zdvihnutý prst.**
6. **Cirkev nemiestne politizuje.**
7. **Politické vnímanie problému: ide o politickú hru, nie vážnu morálnu otázku.**

Pozitívny pohľad na potrebu svedomia a výhrady sa objavoval najmä v bežných spravodajských materiáloch koncipovaných v duchu presvedčenia, že svedomie je potrebné, právo na výhradu vo svedomí má každý, jej doterajšia úprava je dobrá a funguje, takže pokusy o jej obmedzenie sú hlúpe... Napriek svojmu spravodajskému charakteru mali tieto príspevky jednoznačne pozitívny vektor, čo možno chápať aj ako výraz prirodzeného základného postoja k téme, najmä vzhľadom na to, že autormi boli rozliční novinári bez akejkolvek spätosti s cirkvou.

Komentárové materiály nadobúdali, naopak, aj výrazne negatívny charakter. Medzi ich základné posolstvá patrilo tvrdenie o individuálnom charaktere svedomia, ktoré chce cirkev kolektivizovať, aby tak sprostredkovala výhody iba svojim členom. Chápanie svedomia ako individuálneho a získaného kultúrne, nie daného, viedlo autorov k prirodzenému záveru, že uzákonenie výhrady je nezmysel a daný stav sa tým nijako nezmení. V týchto postojoch bol citelný odpor voči cirkvi a odmietanie jej morálnej autority, ktorú jej ľudia s daným presvedčením ani nemajú dôvod prisudzovať.

Další základný argument odporcov výhrady vo svedomí sa týkal jej diskriminačného pôsobenia v prospech katolíkov (resp. veriacich vôbec) a v neprospech ostatných. Obavy z obmedzenia práv neveriacich občanov sa týkali najmä možnosti lekára odmietnuť vykonať umelý potrat, sudcu rozviesť manželstvo, nositeľov rozličných profesií pracovať v nedeľu. Odmietanie týchto činností sa prezentovalo ako nesprávne, až úchylné, pričom sa uvádzali extrémne príklady správania svedkov Jehovových, ktorí nesúhlasia napr. s transfúziou krvi, takže lekár jehovista by mohol ohroziť život pacienta. Často išlo o nepochopenie a zavádzanie (ktoré tak rozčuľovalo náboženských komunikátorov), lebo napr. sudcov alebo určitých profesií potrebných pre chod spoločnosti aj v nedeľu sa výhrada netýkala. Autori týchto materiálov prejavili teda výrazne zjednodušené chápanie problému a neprofesionálny nezaujem o jeho podstatu. Odhliadnuc od toho stavali svoje argumenty na primáte kultúrneho nad prirodzeným (právo na potrat, rozvod alebo nedeľné služby nad hodnotou života, vzťahu alebo nedeľného odpočinku). Cítiť pritom odpor voči privilegovaniu istej skupiny a zrejmy je aj pocit ohrozenia zavádzaním určitých morálnych štandardov. Znova sa teda dostávame na pôdu osobného ideového presvedčenia a usporiadania hodnôt, kam náboženské posolstvo vstupuje ako rozdeľujúci element: netaktne sa dotýka osobného životného štýlu a osobných morálnych zásad, takže vyžaduje jasné zaujatie postoja. Pre náboženských komunikátorov je preto viac-menej nevyhnutné čeliť odporu a neprijatiu.

Takáto situácia je zároveň príležitosťou na apológiu, ktorá dostala priestor – hoci minimálny – aj v sekulárnych médiách. Objavili sa tak napr. argumenty, že zmluva výkon nedeľných služieb neohrozuje a nekatolíkov nediskriminuje. Ako sme však už uviedli v časti o posolstve v cirkevných médiách, tento argument kríval, pretože sa sústredil iba na rovnocennosť katolíkov a ostatných kresťanov, nezahrnul však neveriacich.

Blízko tejto kategórie posolstiev možno zaradiť pokus o vysvetlenie podstaty svedomia – iné než tradičné sekulárne argumenty o jeho získanom, kultúrnom charaktere. Bolo to ojedinelé posolstvo, s ktorým sme sa stretli v jedinom materiáli pochádzajúcom z pera externého prispievateľa. Prezentoval názor, že svedomie pracuje na základe prirodzeného

zákona a že súčasný liberalizmus ho otupuje. Siahol tak po argumente z kategórie tých, ktoré narážajú v sekulárnom a náboženskom svete na rozličné interpretácie, pričom mierne moralizátorsky zdvihol prst. Ide tak o ďalší príklad náročnosti zrozumiteľného a prijateľného tlmočenia náboženského posolstva vo verejnom diskurze.

Z tohto základného konfliktu – pozitívneho alebo negatívneho postoja voči cirkvi a jej posolstvu – vychádzali aj negatívne ladené materiály, podľa ktorých cirkev v danej situácii nemiestne politizovala. Zmluvu o výhrade vo svedomí chápali ako cirkevné zasahovanie do práv štátu a ako jej boj o vlastný prospech (vplyv na ľudí) skrytý pod maskou záujmu o dobro ľudí. Takéto posolstvo stojí na neprijímaní a nechápaní duchovného poslania a úlohy cirkvi, ale na jej inštitucionálnom obraze. Z toho potom vyplýva neochota a neschopnosť vnímať ju ako reprezentantku skupiny občanov vnútri štátu. Naopak, prisudzuje sa jej rola vonkajšieho politického hráča, pre ktorého platí zásada nezasahovania.

S týmto postojom súvisí celkové politické vnímanie problému, hoci toto posolstvo mediálnych materiálov už nebolo tak negativisticky vyhrotené a do tejto skupiny sme zaradili aj viaceré neutrálne ladené texty. Išlo o príspevky, ktoré sa na celý problém pozerali predovšetkým cez prizmu politického sporu a ktoré chápali aj cirkev ako politického hráča (napr. v prípade ústupu z kritických pozícií v snahe nepoškodiť v procese rozpadu vlády svoj imidž a v prípade údajnej tajnej dohody s novou vládou). Podľa týchto interpretácií bol celý konflikt skôr bojom o voliča než vážnym ideovým sporom dôležitým pre cirkev aj pre veriacich politikov z iných než zisťných dôvodov. Tieto materiály sa teda k náboženskému posolstvu stavali neutrálne, prípadne naň negatívne vplývali tým, že ho relativizovali. Vzhľadom na charakter mediálnej komunikácie a jej spravodajské hodnoty je to prirodzené. Náboženských komunikátorov to preto nemusí miast', priestor na šírenie ich posolstva v médiách ostáva.

Porovnanie

Téma výhrady vo svedomí teda vniesla do mediálnej komunikácie diametrálne odlišné posolstvá v závislosti od ich ideového pozadia. Spor nastal najmä vo výklade charakteru svedomia – ako prirodzeného, daného Bohom a ako získaného kultúrnou formáciou – a v náhlade na diskriminačné pôsobenie výhrady voči neveriacim občanom a ich právam (na potrat, na rozvod, na nedeľný nákup a iné služby, ako aj na samotnú výhradu, keďže sa nemajú odvolať na akú autoritu typu cirkevného Magistéria objektivizujúcu ich svedomie). Tu treba konštatovať, že sekulárne médiá často skĺzavali k zavádzaniu (objektívne chybné interpretácie účinkov zmluvy so Svätou stolicou) a cirkevné médiá k emotívnej apológii (liberálna proticirkevná zaujatosť) na úkor vecnej argumentácie. Sekulárne médiá tiež prejavili tendenciu interpretovať problém čisto politicky, chápuc aj cirkev iba ako politickú inštitúciu bez transcendentného rozmeru. Cirkevné médiá, naopak, vytrvalo prinášali základné náboženské posolstvá o slobode (a svedomí ako jej nevyhnutnej súčasti), o posvätnosti ľudského života a pod., čo ich stavalo pred náročnú úlohu zrozumiteľne prezentovať zložité argumenty aj príjemcom naladeným na inú frekvenciu. Ostáva otázne, do akej miery je to možné. Ako jednu zo schodných ciest sme identifikovali emotívne pôsobenie cez osobné zážitky a príklady. Zaregistrovali sme aj určité demagogické (bez hodnotiaceho akcentu) ovplyvňovanie na oboch stranách, ktoré kládli dôraz na svoju stránku pravdy a obmedzovali sa na zviditeľňovanie iba tých javov, ktoré ju podporovali. To svedčí o slabej nastavenosti na dialóg a ochote otvoriť sa názorom, pocitom a ich dôvodom na strane oponenta. Celkovo možno konštatovať výrazný a podstatný rozdiel v základných ideových nastaveniach, ktoré sú na oboch stranách príčinou averzie a pocitu ohrozenia. V takej atmosfére závisí osud náboženského posolstva od subjektívnych nastavení komunikátora a jeho účinok od nastavení príjemcu.

Topoi

Cirkevné médiá

Náboženské posolstvá spojené s výhradou vo svedomí stáli na viacerých presvedčeniach charakteristických pre náboženskú komunikáciu, ako sú túžba cirkvi po dobre človeka, úcta k životu, prirodzený zákon, sloboda človeka, jeho zodpovednosť, celostnosť, dôstojnosť a vznešenosť jeho osoby. Ako relatívne špecifické sa pri tejto téme objavili *topoi* podriadenosti štátu ľudskej slobode či zaujatosti proti cirkvi. Osobitné miesto patrí presvedčeniam nasmerovaným na podstatu svedomia a jeho chápanie, ktoré si vyžiadala téma.

Identifikovali sme teda tieto základné kategórie *topoi*:

1. **Sloboda človeka.**
2. **Zodpovednosť.**
3. **Svedomie je dané a prirodzené.**
4. **Antropologické východisko: dôstojnosť, vznešenosť, hodnota ľudskej osoby.**
5. **Sloboda vs. štát.**
6. **Cirkev chce dobro človeka.**
7. **Úcta k životu.**
8. **Prirodzený zákon.**
9. **Zaujatosť proti cirkvi.**

Téma výhrady vo svedomí priniesla ako jednoznačne najčastejší *topos* slobody človeka, s ktorým sa vo všeobecnosti stretávame pri tlmočení náboženských posolstiev cez médiá. Cirkevné médiá kládli dôraz na slobodu od ideológie, umožňovanú práve vďaka svedomiu a jeho výhradám, ktoré samotnú slobodu rozširujú.

V náboženskom podaní sa hodnota slobody zákonite spája s hodnotou zodpovednosti, čo sa prejavilo aj v kontexte výhrady vo svedomí. Zodpovednosť má klásť slobode hranice, ktoré sa však nechápu ako jej obmedzenia, ale naopak, ako impulzy na jej prehĺbenie a naplnenie – pričom práve svedomie je ich nositeľom. Takéto chápanie je úzko spojené s náboženským presvedčením (Boh darúva človeku slobodu a slobodne prijať Boží plán so svojim životom, čiže Božie hranice, znamená prežívať slobodu naplno a dosahovať šťastie) a v mediálnej komunikácii, ktorú sme analyzovali, sa ukázalo ako ťažko prenosné do sekulárneho prostredia.

Tento rozpor medzi náboženským a sekulárnym postojom k svedomiu (a k obmedzovaniu slobody) sa najvýraznejšie prejavil v pokusoch o definíciu svedomia na oboch stranách. Cirkevné médiá prezentovali svedomie ako dané a prirodzené všetkým ľuďom, nie získané a individuálne. Rozpor teda nastal v chápaní svedomia v singulári, tak ho videli cirkevné médiá (každý človek by ho mal mať – v neporušenej forme – viac-menej rovnaké) a v pluráli, tak ho videli sekulárne médiá (neexistuje svedomie, iba svedomia). Je to spor o existenciu všeobecných morálnych zásad, a najmä o ich pôvod(cu). Cirkev za neho vyhlasuje Boha a seba chápe ako nositeľku Božej správy o živote pre človeka. Sekulárny svet nemá – na základe svojej neviery – dôvod na zdieľanie takého presvedčenia.

Pre tých, ktorí nezdieľajú východiská náboženských presvedčení postavené na viere, je náročné pochopiť a prijať aj *topos* ľudskej dôstojnosti, vznešenosti a hodnoty, pretože tá stojí na základe božského pôvodu. Boh človeka chcel a stvoril, čo samotné už stačí na neodňateľnú dôstojnosť jeho osoby. Pre neveriaceho príjemcu to však, samozrejme, vonkoncom nestačí – a je otázne, či iné cesty k zdôvodňovaniu ľudskej dôstojnosti už neznamenajú zísť z cesty

náboženského posolstva ako takého, dobrovoľne sa vzdať podstaty argumentácie, a tak sa oslabiť a vystaviť nebezpečenstvu porážky vo verejnom diskurze.

Chápanie osoby človeka sa ukazuje ako východiskový koncept aj pri ďalších kľúčových *topoi* náboženských posolstiev. Patrí medzi ne napr. primát ľudskej osoby so svojimi právami nad štátom a jeho pravidlami a nariadeniami. V súvislosti s témou výhrady vo svedomí preto v náboženských posolstvách rezonovalo napr. presvedčenie o úlohe demokracie chrániť slobodu človeka ako osoby. Demokracia, ktorá tak nerobí, sa stáva totalitou a je potrebné pred ňou varovať, čo robí napr. pápež Benedikt XVI., keď poukazuje na tzv. diktatúru relativizmu, ktorú chápe ako takú mieru spochybňovania základných zásad vpísaných do prirodzenosti človeka, že sa samotný systém spochybnení stáva ideológiou, ktorá sa pod pláštikom oslobodzujúcej antiideológie natíska človeku a spoločnosti.

Medzi základné presvedčenia postavené na dôvere k cirkvi a jej videniu človeka i sveta patrí permanentne opakovaný *topos* túžby cirkvi po dobre človeka, ktoré pozná a nezištne chce uplatňovať a presadzovať. V materiáloch cirkevných médií sme sa stretávali s týmto *topos* aj v apologetickom duchu, keď komunikátori na tomto základe stavali argument, že cirkev nie je zastaraná, ale sleduje stále ten istý nezastarávajúci cieľ pravého ľudského (a spoločenského) dobra. Takýto apologetický nádech ešte viac podčiarkuje rozpor medzi vierou a neveriou v takéto poslanie cirkvi v náboženskom a sekulárnom prostredí.

Podobný základ viery môžeme sledovať v presvedčení o hodnote života a o nevyhnutnej úcte k nemu. V náboženskom jazyku to najlepšie vyjadruje výraz posvätnosť života, a to od počatia po prirodzenú smrť. Život je Boží dar a o jeho vymedzení, obmedzení, alebo dokonca strate hodnoty sa vôbec nediskutuje. Naopak, v sekulárnom prostredí toto všetko podlieha zvažovaniu a *topos* absolútnej úcty k životu sa ukazuje ako nefunkčný. Stal sa z neho jeden zo základných konfliktov dneška, rozdeľujúci jednotlivcov i celé spoločnosti na bojovne naladené tábory. Mediálna komunikácia predstavuje pre ne významné bojisko, a preto nemožno očakávať, že na ňom náboženské posolstvo uspeje bezbolestne. Keď teda náboženský komunikátor vstupuje na toto pole, musí veľmi dobre zvážiť komunikačnú stratégiu. Stávať ju na presvedčení, ktoré nie je všeobecne zdieľané (posvätnosť života od počatia po prirodzenú smrť) nemôže viesť k úspechu. Treba preto hľadať také *topoi*, ktoré prijíma aj sekulárna spoločnosť a na ktorých možno budovať stavbu náboženského posolstva.

Na podobne náročnú argumentačnú pôdu sa dostávame aj v súvislosti s *topos* prirodzeného zákona, ktorý predpokladá Božiu vládu nad svetom i človekom a vieru v jedinú správnu cestu k šťastiu. Hoci sa náboženský komunikátori usilujú oddelovať Boží a prirodzený zákon, ostávajú v tomto druhu argumentácie osamotení. Čo neznamena, že by prirodzený zákon v neveriacom prostredí vôbec nefungoval. Potenciál na to, aby náboženské posolstvo vybudované na tomto základe oslovilo neveriaceho príjemcu, existuje. Naša analýza však ukázala, že sekulárne mediálne interpretácie tento argumentačný základ vôbec nevyužívajú, čo naznačuje, že ho nepovažujú za dostatočne účinný a funkčný.

Neschopnosť dosiahnuť súlad v základných presvedčeniach často vedie náboženských komunikátorov k pocitom bezmocnosti. Tie sprevádza aj – viac alebo menej oprávnený – pocit zaujatosti voči cirkvi, ktorý sa stáva ďalším zdieľaným presvedčením, používaným najmä v apologetických textoch, keď dostáva priestor aj *topos* hnevu, sprevádzaný emóciami. Tie sme už vyhodnotili ako škodlivé, najmä ak má posolstvo zasiahnuť adresátov z prostredia mimo cirkvi.

Sekulárne médiá

Sekulárne médiá sa pri spracúvaní témy výhrady vo svedomí zhodli s cirkevnými na slobode človeka ako základnom východisku. Okamžite sa však prejavili aj rozpory v jej chápaní: namiesto zodpovednosti kládli dôraz na rovnosť a namiesto vnútorných ohraničení daných

človeku vo svedomí podčiarkovali vonkajšie ohraničenia určované právami druhých. Opätovne sa objavilo presvedčenie, že to, čo je dovoľené, je aj dobré. Zásadný rozpor nastal aj v chápaní a vysvetľovaní svedomia ako takého a následne v chápaní morálky ako neabsolutizovateľnej a zákonom nepresaditeľnej. Osobitnú skupinu sekulárnych *topoi* tvorili presvedčenia o samotnej cirkvi: o jej úlohe nepolitizovať, o jej ziskuchtivosti a prospechárstve, o jej potrebe konzistentnosti a dôslednosti vo vzťahu k vlastnej náuke.

Zhrňme teda tieto sekulárne mediálne *topoi* do základných skupín:

1. **Sloboda človeka.**
2. **Rovnosť ľudí.**
3. **Sloboda obmedzená právami druhých.**
4. **Dovoľené je dobré.**
5. **Individuálny charakter svedomia.**
6. **Morálka vs. zákon.**
7. **Cirkev nemá politizovať.**
8. **Ziskuchtivosť a prospechárstvo.**
9. **Konzistentnosť, dôslednosť.**
10. **Prirodzený zákon.**

Sloboda človeka sa v sekulárnych médiách znova objavovala ako základné presvedčenie s možnosťami dvojakej, úplne opačnej interpretácie: buď ako sloboda konať v zhode s určitými morálnymi pravidlami, alebo ako sloboda konať úplne nezávisle od akýchkoľvek pravidiel a tlakov.

Sekulárne chápanie slobody ako nezlučiteľnej s diktátom pravidiel viedlo k ďalšiemu výraznému *topos* rovnosti ľudí. Vychádzal z presvedčenia, že ak sa s určitými pravidlami stotožňuje iba skupina ľudí, zovšeobecnením platnosti týchto pravidiel sa daná skupina zvýhodní na úkor ostatných. Výhrada vo svedomí by tak bola výhodou iba pre kresťanov. Bez ohľadu na logickú správnosť tejto dedukcie treba rovnosť ľudí akceptovať ako dôležitý *topos* sekulárnych mediálnych posolstiev v súvislosti s náboženskými otázkami. Ako sme už spomenuli, náboženskí komunikátori tento *topos* nevyužili a argumentáciu nezvládli, pretože sa sústredili iba na dokazovanie rovnosti kresťanov, nie však rovnosti všetkých občanov.

Za jeden zo zásadne odlišných *topoi* cirkevných a sekulárnych médií možno označiť chápanie slobody: kým prvé chápu slobodu ako obmedzenú (ale tým vlastne rozšírenú) iba prirodzenými (Božími) morálnymi pravidlami vloženými do vnútra človeka, druhé ju interpretujú ako znútra neobmedzenú a ohraničenú jedine zvonku – právami druhých ľudí. Ide o jednu zo základných téz liberalizmu. V kontexte výhrady vo svedomí sa ako právo druhých ľudí prezentovalo napr. právo na potrat, na rozvod, na nedeľný nákup... To všetko cirkev nielen nepovažuje za práva, ale považuje za nesprávne konanie. Znova teda narážame na základný rozpor vo východiskách a definíciách vychádzajúci z náboženskej viery, alebo neviery. Budovať v takej situácii posolstvá na nezdialaných presvedčeniach znamená odsúdiť ich na neúčinnosť. Náboženským komunikátorom to prináša dve poučenia: čiastočné úspechy môžu dosahovať využívaním iných, zdieľaných argumentačných základov, ale samotné posolstvo nemôžu postaviť na inom ako jemu vlastnom základe, bez ohľadu na jeho momentálnu prijateľnosť, pretože inak by sa zriekli podstaty posolstva, podryli by jeho základy a tak by vopred oslabili vlastnú argumentačnú pozíciu.

V skupine náboženských *topoi* sme už spomenuli definovanie svedomia ako jedno z podstatných argumentačných východísk v diskurze o výhrade vo svedomí. Sekulárne médiá mu na rozdiel od náboženských prisudzovali individuálny charakter. Vychádzali pritom z neprijímania Boha ako pôvodcu svedomia, z teórie, že svedomie sa kultivuje, získava učením. To ústilo do tvrdení, že všeobecná aplikácia katolíckych morálnych zásad je

nepripustná a viera nepatrí na verejnosť. Svedomie v sekulárnom poňatí je teda pomerne relatívna inštancia, veľmi ťažko použiteľná pri nejakom hľadaní spoločných pravidiel a východísk. V tomto náhľade vidieť jeden zo základných rozporov medzi náboženským posolstvom a jeho sekulárnou interpretáciou, resp. sekulárnym posolstvom reagujúcim naň. Náboženský komunikátor sa tak znova dostáva pred nemožnosť uspieť vo verejnom diskurze so svojím východiskom a pred potrebu rozhodnúť sa medzi apelom na spoločné východiská a zotrvaním na svojich pozíciách – v záujme vernosti samotnému posolstvu.

Takéto chápanie slobody, svedomia a možnosti nejakých objektívnych obmedzení prirodzene vedie k už spomínanému sekulárnemu *topos* obsiahnutému vo výroku, že to, čo je dovolené, je aj dobré. Pri takejto interpretácii dobra sa sekulárne posolstvá niekedy dostávajú do rozporu s vlastnou zásadou nezasahovania do práv druhého. Napr. ak sa vyhlási umelý potrat za ženino dobro, jej právo naň interferuje s právom lekára na výhradu vo svedomí, čo sekulárne médiá riešili zväčša jednoducho – požiadavkou na zrušenie práva na výhradu vo svedomí. Narážame tu na komplikáciu spôsobenú relativistickým prístupom k dobru: ak by bolo dobro iba jedno, muselo by sa zhodovať dobro tehotnej ženy a dobro lekára. Ak možno dobrá určovať z rozličných hľadísk, protirečia si. Aj v tomto prípade by mohli situáciu využiť náboženský komunikátori so svojou ponukou konzistentného riešenia, je však otáznave, nakoľko je práve mediálny priestor otvorený náročným filozofickým logickým analýzám.

Ak sa morálka ohraničí subjektívnym nastavením jednotlivca, prípadne ťažko usporiadateľným systémom slobôd jedných, práv druhých a dobier oboch, ukáže sa zrejme, že nič týkajúce sa morálnych pravidiel nemožno vkladať do zákona a zákonom predpisovať alebo zakazovať. Preto, logicky, ďalším z *topos* sekulárnych mediálnych posolstiev vo vzťahu k výhrade vo svedomí bolo presvedčenie, že zákon morálne prostredie nijako nezmení a je od cirkvi hlúposť voliť túto cestu na dosiahnutie jeho vyššej kvality.

Opakom spomenutého typického náboženského *topos* o vzťahu cirkvi a dobra (cirkev pozná pravé dobro a nezištne sa oň usiluje v prospech každého jednotlivca i spoločnosti ako celku) je v sekulárnom prostredí presvedčenie o neoprávnenosti cirkvi zasahovať do verejného diania. Cirkev nemá politizovať, lebo to robí pre vlastný prospech, sleduje vlastné ciele, nikto ju nevolil a nesplnomocnil, takže vlastne zneužíva svoje postavenie... Takéto presvedčenie vychádza z neprijatia posolania cirkvi ako sprostredkovateľky Božej vôle človeku, teda z neprijatia Božej vôle a Boha vôbec, teda z neviery – pre neveriacich ľudí prirodzenej. Náboženský komunikátor má náročnú úlohu prezentovať skutočný záujem cirkvi o dobro človeka hodnoverne, najmä na základe praktického svedectva, ktoré bude protirečiť opačným skúsenostiam, prípadne predsudkom.

Medzi základné negatívne presvedčenia o cirkvi patrí, ako ukázal náš výskum, presvedčenie o jej prospechárstve a ziskuchtivosti. V materiáloch postavených na tomto *topos* sme registrovali najmä pripomínanie rôznych historických i súčasných hriechov cirkvi, zdôrazňovanie jej diskreditácie a nedôveryhodnosti. Znova sme tak narazili na presvedčenie s dvojakým prameňom: reálnym pozorovaním a predsudkom slepým voči skutočným úmyslom a vývoju.

Upozorňovanie na hriechy cirkvi naznačuje očakávanie sekulárneho prostredia voči nej ako určitému vzoru. V týchto negatívne ladených materiáloch možno teda sledovať pozitívny *topos* konzistentnosti a dôslednosti, ktorý predstavuje pre náboženských komunikátorov nie nezaujímavú výzvu na budovanie svojich posolstiev práve na tejto zdieľanej ideji. Ak sa totiž cirkvi (väčšmi) vyčítajú určité neduhy, znamená to, že sa od nej (väčšmi než od iných) očakáva bezúhonnosť. Posolstvá postavené na príkladoch takej bezúhonnosti, dôslednosti, konzistentnosti majú potenciál autority a môžu uspieť.

Napokon spomeňme *topos* prirodzeného zákona, typický pre cirkevné médiá a nezvyčajný v sekulárnom prostredí. Stretli sme sa s ním v publicistických textoch (vtedajšieho) hovorcu KBS Mariána Gavendu a veriaceho čitateľa, čiže externých

prispievateľov. Nebudeme ich však zaraďovať medzi „nepravé“ sekulárne mediálne materiály, ako napr. agentúrne referáty, lebo prešli výberovým sitom a plnohodnotne sa uplatnili v sekulárnom prostredí. I keď nie spôsobom kontinuálneho pôsobenia, ale ako príležitostné, nárazové príspevky publikované v duchu konfliktu ako zaujímavý názor jednej zo sporných strán. Dostali však príležitosť vnieť do diskusie náboženské poslanstvo a rozhodli sa tak spraviť práve na podklade *topos* prirodzeného zákona. Dôraz položili predovšetkým na jeho prirodzenosť, čo je pojem síce všeobecný, ale veľmi ťažko zdôvodniteľný bez odkazu na Boha ako pôvodcu všetkého od počiatku. Asi aj preto je „prirodzený“ zákon skôr náboženským než sekulárnym argumentom.

Porovnanie

Pri analýze spracovania témy výhrady vo svedomí v médiách sme sa stretli s prienikovými aj výrazne protichodnými základnými presvedčeniami, na ktorých mediálni komunikátori budovali svoje poslanstvá. Primárne postavenie si v sekulárnych aj cirkevných médiách vydobyla sloboda človeka – avšak chápaná rôzne. V sekulárnom prostredí výrazne individuálne, s dôrazom na rovnosť ľudí a na práva druhých ako jej jediné obmedzenie, v cirkevnom prostredí ako ohraničená zodpovednosťou. Toto základné chápanie slobody sa premietlo aj do definovania svedomia – v cirkevných médiách ako daného a prirodzeného, v sekulárnych médiách ako individuálneho a nevyužiteľného na akékoľvek zákonné určovanie morálnosti. Individualistický liberálny sekulárny prístup viedol aj k *topos* dovolenosti ako dostatočnej podmienky dobra (čo je dovolené, je dobré). Cirkev, na druhej strane, apelovala na svoje tradičné *topoi* ľudskej dôstojnosti (hodnoty a vznešenosti zakotvenej v dôraze na osobu človeka chcenú Bohom) a úcty k životu. Jej ďalší klasický *topos* cirkevného úsilia o dobro človeka sa dostal do konfliktu so sekulárnym presvedčením o zištnosti cirkvi, ktorá nemá právo politizovať. Sekulárne materiály prinášali v tejto súvislosti aj ideu cirkevnej nekonzistentnosti s vlastným učením a nedôslednosti v ňom, ktorú možno pozitívne interpretovať ako volanie po konzistentnosti a dôslednosti, teda po určitom morálnom vzore, čo dáva cirkvi v komunikačnom priestore šancu na takto sformulovanú potrebu vonkajšieho prostredia odpovedať. I keď sa pritom bude nevyhnutne ocitať v načrtnutých konfliktoch a základných nedorozumeniach, ktoré môžu viesť až k pocitu bezmocnosti a k určitej zatrpknutosti, ktorú sme v našej výskumnej vzorke identifikovali na pozadí materiálov vychádzajúcich z presvedčenia o zaujatosti voči cirkvi a z hnevu na tých, ktorí na jej základe operujú v mediálnom priestore klamstvami, zavádzajúcimi polopravdami, emotívnymi príkladmi vytrhnutými z kontextu a pod. Reakciou bola neraz podobná emotívnosť, ktorá prispievala k polarizácii a k uzatváraniu sa náboženského poslanstva iba medzi pozitívne predisponovaných príjemcov.

Sprievodné javy

Pri analýze poslanstiev a *topoi* v cirkevných a náboženských médiách sme narazili na niekoľko zaujímavých okolností, o ktorých je dôležité sa pre úplnosť obrazu zmieniť. Osvetlia niektoré výsledky našej analýzy a pomôžu lepšie chápať súčasný stav a odhadnúť perspektívy.

Tému výhrady vo svedomí sprevádzali javy typické pre mediálne spracúvanie náboženských poslanstiev: cirkevné médiá sa do značnej miery obmedzovali na informačný servis (doslovné publikovanie vyhlásení, listov), sekulárne médiá dávali priestor pestrejšej palete názorov, pričom pozitívne ladené boli skôr agentúrne správy referujúce o cirkevných dokumentoch a vyhláseniach, prípadne externé čitateľské príspevky komentárového charakteru (využívané ako protiváha k súčasne publikovaným negatívnym komentárom). Negatívny vektor nadobúdali prevažne publicistické názorové materiály. Náboženské médiá

pokračovali aj v trende dodatočných apologetických reakcií na invektívy zaznamenané v sekulárnom prostredí. Typickým autorom apologetických materiálov bol vtedajší hovorca KBS Marián Gavenda, ktorý v *Katolíckych novinách*, kde pôsobil v danom čase na poste šéfredaktora, publikoval až tri silné apológie.

Pri tejto téme vystúpil do popredia aj konflikt ako podstatná spravodajská hodnota sekulárnych médií. V jeho záujme poskytovali priestor extrémisticky vyhraneným osobám – pre denník *SME* napr. písala komentáre Oľga Pietruchová, pre denník *Pravda* historička Katarína Zavacká, známa svojimi proticirkevnými invektívami.

Záver

Téma výhrady vo svedomí patrí medzi typické témy so silným ideovým a ideologickým nábojom, jej mediálne spracovanie je teda pestré na posolstvá i *topoi*, nehrozí mu spravodajská nezáživnosť. Aj preto práve pri tejto téme výrazne vystupuje do popredia rozdiel medzi pôvodným náboženským posolstvom a mediálne spracovaným posolstvom. Ukazuje sa, že rozdeľujúca línia ide viac-menej presne medzi náboženským a sekulárnym. Náboženské a sekulárne novinárske materiály prinášali podstatne rozdielne posolstvá a stáli na podstatne rozdielnych *topoi*. Rozdiel vychádzal z osobného ideového nastavenia komunikátora, teda z prítomnosti/neprítomnosti náboženskej viery a následne dôvery voči Bohu, cirkvi a ich pravidlám a zásadám.

Spoločný menovateľ je teda pomerne úzky. Možno ho hľadať napr. v zdieľanom *topos* slobody, v konzistentnom chápaní dobra (vlastného i cudzieho) alebo v autorite cirkvi vychádzajúcej z jej bezúhonnosti, ktorú však treba najprv prezentovať. To všetko stavia náboženského komunikátora pred náročnú výzvu hľadať spoločné východiská a zároveň nestrácať identitu vlastného posolstva rozried'ovaním jeho podstatných východísk. Javí sa to ako veľmi náročné a vyčerpávajúce, lebo taká komunikácia neraz vyzerá ako komunikácia na dvoch rôznych frekvenciách. Preto náboženským komunikátorom neostáva iné, len sa hýbať v rámci možností:

1. Vysielať svoje posolstvo vytrvalo a bez ohľadu na vysoké riziko jeho neprijatia, aby sa z mediálneho priestoru nevytratilo a aby v ňom stále bola prítomná „šanca“ prijať ho.
2. Sústrediť sa aj na čiastkový cieľ posilňovania dobrého imidžu a autority cirkvi, aby ona mala neskôr možnosť účinnejšie šíriť svoje posolstvá.
3. Poskytovať argumenty „už presvedčeným“, ktorí potrebujú zaujímať kompetentné stanoviská vo verejnom diskurze, pričom sa môžu stávať názorovými vodcami a podporovať šírenie posolstva v sekundárnej mediálnej komunikácii.

Terézia Rončáková

Bibliografia

CONTRERAS, Diego: “Framing” e “news values” nell’informazione sulla Chiesa cattolica. In: *Direzione strategica della comunicazione della Chiesa*. Ed. Juan Manuel Mora, Diego Contreras, Marc Carroggio. Rome : Edusc, 2007, s. 121 – 136.

DEMKO, Matúš: *Obráz Katolíckej cirkvi v slovenských médiách je zväčša neutrálny*. Dostupné na: <http://spw.blog.sme.sk>, 17. januára 2008.

ENTMAN, Robert: Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. In: *Journal of Communication*, roč. 43, r. 1993, č. 4, s. 51-58.

- ENTMAN, Robert: *Projections of Power: Framing News, Public Opinion and US Foreign Policy*. Chicago : University of Chicago Press, 2004, 240 s.
- GAZDA, Imrich: *Sociálna náuka cirkvi a jej prezentácia v slovenských printových médiách* [dizertačná práca]. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2009.
- GONZÁLEZ GAITANO, Norberto: Lineamenti metodologici per l'esame della rappresentazione delle radici della socialità che hanno origine nella famiglia. In: *Famiglia e Media. Il detto e il non detto*. Ed. Norberto González Gaitano. Roma : EDUSC, 2008, 183 s. ISBN 978 88 8333 184 8
- HORECKÝ, Zdeňovateľ – zdieľať Ján:. In: *Slovenská reč*, roč. 68, 2003, č. 4, s. 256 – 257.
- OLEKŠÁK, Peter: Medzištátna zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou v ohlasoch masmédií. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, 2005. 144 strán. ISBN 80-8084-031-8.
- RONČÁKOVÁ, Terézia: *Prienik náboženského a publicistického štýlu I. Keď chce cirkev hovoriť mediálnym jazykom*. Ružomberok : FF KU v Ružomberku, 2009, 180 s. ISBN 978-80-8084-420-2
- RONČÁKOVÁ, Terézia: *Prienik náboženského a publicistického štýlu II. Ako cirkev hovorí mediálnym jazykom*. Ružomberok : FF KU v Ružomberku, 2009, 208 s. ISBN 978-80-8084-419-6
- WALTON, Douglas – REED, Christopher – MACAGNO, Fabrizio: *Argumentation Schemes*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 443. ISBN 9780521723749